

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.102>
УДК 338.24(450):[341.38:94(100)«1939/1945»]
JEL: N14, O14, Q15

Дідківська Л.В., кандидатка економічних наук,
старша наукова співробітниця відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8384-9293>
e-mail: lesya_home@ukr.net

ІТАЛІЙСЬКЕ «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО»: УСПІШНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ПОВОЄННИМ ВІДНОВЛЕННЯМ¹

Предметом дослідження є історичний досвід відбудови економіки Італії, зруйнованої внаслідок Другої світової війни. Метою статті є історико-економічна оцінка процесу відновлення італійського господарства у повоєнний період для екстраполяції цього досвіду при відбудові економіки України на сучасному етапі. Результатом дослідження є аналіз основних реформ, висвітлення особливостей економічної політики італійського уряду та виявлення наслідків внутрішніх і зовнішніх зусиль у відновленні економіки, а також обґрунтування перспективності використання історичного досвіду в сучасній Україні.

У статті проаналізовано специфіку повоєнного відновлення господарства Італії урядом християнських демократів, які запровадили політику жорсткого регулювання грошово-кредитної системи, державний інтервенціоналізм у промисловій політиці, сприяли розвитку інноваційного підприємництва, створенню високотехнологічних галузей. Доведено, що важливою була аграрна реформа, що заклала підвалини формування ефективного продуктивного фермерського виробництва, сприяла ринковій переорієнтації сільського господарства загалом.

¹ Публікацію підготовлено в рамках виконання НДР «Еволюція парадигми та доктрин економічної взаємодії держави та ринку» (№ держреєстрації 0119U10362) відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

лом. Корисним для України є італійський досвід вирівнювання регіональних диспропорцій у економічному розвитку задля досягнення національної цілісності та єдності. Виявлено співвідношення зовнішнього патронатного впливу та внутрішніх зусиль у стрімкому піднесенні італійської економіки, що отримав назву «економічне диво». Обґрунтовано доцільність використання стратегії економічного розвитку повоєнної Італії при підготовці програм відбудови економіки України, зруйнованої агресивною війною путінської росії.

Ключові слова: повоєнне відновлення господарства, Друга світова війна, італійське «економічне диво», План Маршалла, аграрна реформа, структурні зміни, інноваційний економічний розвиток.

Didkivska L.

ITALIAN «ECONOMIC MIRACLE»: SUCCESSFUL EXPERIENCE IN MANAGING POST-WAR RECOVERY

The research is based on the historical experience of rebuilding Italy's economy, destroyed as a result of World War II. The purpose of the article is historical and economic assessment of the process of restoration of the Italian economy in the post-war period for extrapolation of this experience in the revival of the economy of Ukraine at the present stage. The study results in analysis of the main reforms, highlighting the peculiarities of the Italian government's economic policy and revealing the consequences of internal and external efforts in economic recovery, as well as substantiation of prospects of the use of this historical experience in modern Ukraine.

The article analyzes the specifics of the post-war revival of the Italian economy by the government of Christian Democrats, who introduced a policy of strict regulation of the monetary system, state intervention in industrial policy, promoted the development of innovative entrepreneurship, creation of high-tech industries. It was proved that the agrarian reform, which laid the foundations for the formation of efficient farm production, helped market reorientation of agriculture in general. Italian experience of leveling regional imbalances in economic development for national integrity and unity is useful for Ukraine. The correlation of external patronage influence and internal efforts in the rapid rise of the Italian economy, which was called

«economic miracle», was revealed. It is justified to use the strategy of economic development of the post-war Italy in preparing programs of economic reconstruction of Ukraine destroyed by the aggressive war of Putin's Russia.

Keywords: *post-war restoration of economy, Second World War, Italian «economic miracle», Marshall Plan, agrarian reform, structural changes, innovative economic development.*

Постановка проблеми. Неабиякої актуальності набувають наукові дослідження щодо розробки стратегії повоєнного відновлення та реструктуризації економіки України, зруйнованої внаслідок нападу російської федерації. Оскільки країни демократичного світу уже сьогодні ініціюють підготовку програм щодо відбудови господарства України, важливою є історико-економічна оцінка та врахування міжнародного досвіду відродження економік різних країн після Другої світової війни. Відомо, що на початковому етапі повоєнної відбудови цих країн суттєву роль відіграла системна американська допомога за Планом Маршалла, що була спрямована передусім на забезпечення гуманітарних потреб і відбудову критичної інфраструктури, підтримку життєздатності економіки, створення передумов для її модернізації та поступального розвитку. У зв'язку з цим побутує хибне уявлення, що саме зовнішня допомога є панацеєю у порятунку економіки України. Однак насправді успіх забезпечила не стільки фінансово-інвестиційна підтримка американців, як їхня організаційна робота щодо налагодження співпраці між західноєвропейськими державами у процесі відбудови зруйнованих економік. Водночас «економічні дива» різних країн, обумовлені ментальними та інституційними особливостями економічного розвитку, реалізовано передусім власними реформаторськими діями та ефективній стратегії державного управління. У цьому контексті досить цікавою та малодослідженою українськими вченими є практика відбудови економіки Італії після Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні наукові дослідження висвітлюють лише загальні тенденції розвитку господарства Італії частіше за все в контексті формування спільного європейського ринку (В. Копійка, Т. Шинкаренко [4], Р. Калитчак [3] та інші), а також охоплюють широкий історичний період (О. Бурліцька [1]). Значна кількість досліджень пов'язана з українсько-італійськими відносинами (Є. Перепелиця [5], В. Саблук [6]

та інші). Водночас недостатньо проаналізовано механізм повоєнної відбудови економіки Італії, бракує наукового осмислення ролі внутрішніх та зовнішніх впливів у цьому процесі, виявлення позитивних результатів та негативних екстерналій у відродженні італійської економіки після Другої світової війни. Більш ґрунтовними у цьому контексті є історико-економічні праці зарубіжних вчених, зокрема Р. Ромео [14] дослідив еволюцію італійської промисловості, Дж. Маркіані [10] – специфіку реформування аграрного сектору, С. Клоф [7] – загальні тенденції економічного відродження Італії після Другої світової війни, З. Клім'юк [8–9] – процеси економічної відбудови та стабілізації грошово-кредитної сфери. Однак актуальності у вітчизняних реаліях набуває аналіз перспективності використання італійського досвіду в Україні.

Метою цієї статті є історико-економічна оцінка процесу відновлення господарства Італії, зруйнованого внаслідок Другої світової війни, для екстраполяції цього досвіду при розробці стратегії повоєнної відбудови економіки України.

Виклад основного змісту дослідження. Закономірним наслідком участі Італії у Другій світовій війні на боці країн Осі стала справжня національна катастрофа, що супроводжувалася втратою суверенітету, тривалими процесами економічної та політичної деградації. Економіка Італії була суттєво зруйнована, обсяг промислового виробництва скоротився вдвічі, рівень ВВП знизився до показників 1909 р., золотий запас країни був практично вичерпаний, зросла інфляція, поширилися тотальна корупція, спекуляція та «чорний ринок». Значних руйнувань зазнала транспортна інфраструктура, що призвело до втрати торгівельних зв'язків [7, с. 288–289.]. Так, внаслідок бомбардувань знищено половину залізничного рухомого складу, 90% портових споруд, 90% вантажних машин, 30% автобусів, 2965 великих і 5629 дорядних мостів, 50% обладнання суднобудівних верфей [14, с. 217]. Ще більш загрозливими були втрати людського потенціалу. Загиблими та зниклими безвісти налічували до 500 тис. італійців, зросла кількість осіб з обмеженими фізичними можливостями, посилилися еміграційні процеси. Крім того, Німеччина у примусовому порядку вивезла з окупованих територій Італії кваліфіковану робочу силу, а також промислове обладнання та життєво необхідні товари. Нестача продовольства, голод (діяли продуктової картки, хлібна добова норма складала 150 г на осо-

бу), втрата житла (3 млн осіб) та безробіття (2 млн осіб) значно посилили соціальну напругу у суспільстві.

У цих непростих умовах політичні сили активізувалися, громадяни консолідували свої зусилля, усвідомлюючи нагальну необхідність повоєнної відбудови господарства Італії, ліквідації інструментарію фашистської економічної політики та переходу до ліберальної економіки. Реальний внесок у відродження італійської економіки зробили християнські демократи на чолі з Альчіде де Гаспері, що здобули перемогу на парламентських виборах 1948 р. Очільник уряду особисто був прихильником свободи ринку, конкуренції та приватної ініціативи, однак ліві групи християнських демократів вимагали запровадження жорсткого державного контролю за розвитком економіки. На користь цього свідчили не лише парламентські дискусії, а й реальна слабкість тогочасного приватного капіталу. Тому віце-прем'єр-міністр Італії, керівник Міністерства фінансів Луїджі Ейнауді, що був відомим теоретиком концепції вільного підприємництва, змушений був запровадити політику жорсткого регулювання грошово-кредитної системи. Ця політика була спрямована на зменшення інфляції, стабілізацію національної валюти та нормалізацію економіки країни. Зокрема було впроваджено систему валютного контролю, що включала в себе фіксацію валютного курсу, стимулювання зовнішніх валютних надходжень, обов'язковий продаж чи депонування іноземної валюти, накопичення валютних резервів, створення «фонду в лірах» для стабілізації національної валюти. Водночас італійський уряд навіть в умовах зростання державного боргу активно підтримував підприємців шляхом податкових пільг (доходи до бюджету складали лише 13–18% ВВП), інвестиційних субсидій та державних субсидій на кредитування. Державне споживання було скорочено до 11–15% ВВП, критично зменшилися військові витрати у зв'язку з заборонаю виробництва в Італії ядерної зброї, самохідних і керованих ракет, пристроїв для їх запуску тощо. Незважаючи на перспективу стабілізації макроекономічних показників, соціально-економічне становище простих громадян Італії залишалось настільки критичним, що межувало з гуманітарною катастрофою.

Прем'єр-міністр Італії Альчіде де Гаспері виступив за активне втручання США «для захисту інтересів Західної Європи та незалежності Італії» [12, с. 63]. Очевидно, що саме ця країна могла надати Італії фінансову підтримку для розбудови країни та гаран-

тувати її безпеку [13, с. 148]. У червні 1948 р. в італійській столиці було підписано італо-американську двосторонню угоду про надання Італії економічної допомоги за Планом Маршалла. Об'єм поставок за цією угодою передбачав надання товарів першої необхідності, сировини, промислового обладнання, безповоротної фінансової допомоги та кредитів на суму 1,5 млрд доларів (11% від загальної суми економічної допомоги за Планом Маршалла), що дало можливість забезпечити базові потреби громадян, оновити основні фонди підприємств, зміцнити підвалини приватної власності та ринкової економіки.

США були зацікавлені у допомозі Італії, що була ключовою країною для протидії комуністичній загрозі в Західній Європі. Крім того, американці претендували на отримання ринків збуту в цьому регіоні. Значну роль у залученні Італії до програми допомоги за Планом Маршалла відіграли численні італійські політичні емігранти в США, що сприяли посиленню співпраці між італійськими лідерами та американською адміністрацією. Конгрес США ухвалив рішення про розмір допомоги Італії на основі наданих країною відомостей про стан економіки, втрати в роки війни, валютні резерви та плани щодо використання цієї допомоги. У подальшому італійці самостійно визначали напрями використання зовнішньої допомоги, американці залишили за собою тільки загальний моніторинг дотримання стратегічних цілей Плану. Контроль здійснювався через фонд під сумісним управлінням органів влади Італії та США, що акумулював і розподіляв економічну допомогу, вів облік потреб, спрямовував кошти в інтересах держави, передусім на будівництво стратегічних об'єктів та транспортної інфраструктури, модернізацію промислових підприємств, а також на реалізацію плану відбудови півдня країни. Уже в 1949 р. американська допомога забезпечила 33,6% ВВП Італії. Загалом до середини 1950-х років США надали Італії безповоротної допомоги у розмірі 3,8 млрд дол, 744 млн дол кредитів, виконали цільові замовлення на суму 544 млн дол.

Історія повоєнного відновлення Італії унікальна державно-монополістичним капіталізмом, який проявився передусім в домінуванні з 1930-х років гігантських державних об'єднань, які й отримали у післявоєнний період найбільшу частку американської допомоги за Планом Маршалла. У 1951 р. італійський уряд розробив і почав реалізовувати систему пріоритету, згідно якої передусім монополістам надавалася дефіцитна сировина, високо-

технологічне промислове обладнання. Формально підприємства подавали заявки у відповідні урядові організації, які вивчали виробничу програму підприємства, план капіталовкладень та експортний план. Однак першочергово задовольнялися заявки монополій, що виконували державні замовлення, у тому числі військові. Відновлення та розширення виробництва товарів військового призначення стали можливі у зв'язку з Корейською війною (1950–1953 рр.). Потреба у сталі для літаків і танків США додала прискорення індустріалізації та пожвавила економіку Італії. Це стало можливим, оскільки країна мала значні потужності воєнної промисловості, а військові замовлення США фінансувалися з американського бюджету.

За системою пріоритету у наступній черзі за сировиною та обладнанням були монополії, що випускали товари для цивільних. Так, із виділених американцями 154 млн доларів на закупівлю імпортного обладнання половина дісталася таким компаніям: «Фіат», «Едісон», «Монтекатіні», «Фальк», «Смі», «Саде». Пріоритетність у розподілі американських кредитів також надавалась монополіям, які отримали 85 млрд італійських лір, а малий та середній бізнес – у 8 разів менше. Наприклад, «Фіату» було надано 35% кредитів у рамках Плану Маршалла. І навіть на внутрішньому фінансовому ринку великі концерни мали перевагу в кредитуванні: отримали більшу частину з 600 млрд лір (45 млрд лір «Едісон», 29 млрд лір «Монтекатіні», 23 млрд лір «Фіат»), зібраних у 1948–1952 рр. шляхом випуску акцій та облігацій [2].

Позитивною була роль технократичних політичних еліт Італії, які виявилися достатньо сприйнятливими до нових підходів в економічній політиці та послідовними в її реалізації. Для втілення планів започатковувались нові державні інституції (холдинги у нафтогазовій промисловості й машинобудуванні), а існуючі реорганізовувалися, а не руйнувалися (Інститут реконструкції промисловості). Було націоналізовано провідні банки і промислові підприємства, що мали першорядне стратегічне значення для економіки країни. Державний інтервенціоналізм в промисловій політиці був спрямований передусім на форсування темпів нагромадження капіталу, технічного переозброєння промисловості, пожвавлення ринків та розвиток інноваційного підприємництва. В умовах панування моделі державно-монополістичного управління економікою відбулися прогресивні структурні зміни в економіці Італії, що були спрямовані на створення високотехнологічних

галузей: електротехніки, нафтохімії та автомобільної промисловості. Відповідно найбільшими були інвестиції в електротехнічну (63,4 млн дол), металургійну (54 млн дол), машинобудівну (51,2 млн дол), текстильну (20,1 млн дол) і хімічну (16 млн дол) промисловість [16]. Завдяки цьому за 10 років загальний об'єм промислової продукції збільшився на 87% та перевищив практично втричі довоєнний рівень.

Відновлення промисловості Італії актуалізувало питання опанування ринків збуту за межами країни. Оскільки зовнішньополітична діяльність італійського уряду на початковому етапі повоєнного відновлення господарства обмежувалась отриманням донорської міжнародної підтримки, італійські монополісти почали лобювати на найвищому рівні програму зовнішньоторговельної політики. Для стимулювання експорту було запроваджено державне страхування експортних кредитів та середньострокове кредитування експорту. До 1959 р. експортери страхували 70% експортних кредитів, а з 1959 р. – до 85%. У 1954–1959 рр. держава застрахувала експортних кредитів на суму близько 500 млрд лір. Так, монополісти змогли свої ризики від можливих втрат перекласти через державу на платників податків. Крім того, Міністерством зовнішньої торгівлі було запроваджено комплекс заходів щодо стимулювання експортної діяльності шляхом повернення частини податків. В 1955–1958 рр. посилювався експорт італійських промислових товарів на європейському ринку, до країн Латинської Америки, Близького Сходу та інших регіонів, завдяки чому значно зріс зовнішньоторговельний обіг Італії. Згодом завдяки синергії дій зовнішнього гравця, італійського політичного уряду та громадського руху країна активно долучилася до європейської економічної інтеграції [11, с. 69], що стало важливим чинником внутрішньої економічної та політичної стабільності Італії. Цьому сприяв вступ Італії до Європейського платіжного союзу (1950), Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951), Європейського Економічного Співтовариства (1957) та інших європейських співтовариств, що забезпечили їй стабільний ринок і дешеву сировину [15, с. 264].

Італія перетворилася з аграрної на індустріально-аграрну високорозвинену державу, однак важливу роль у повоєнному відновленні економіки відіграла і аграрна реформа 1950–1955 рр., яка була покликана вирішити нагальну проблему безземелля селян, про що свідчили стихійні селянські виступи, самовільне

захоплення ними поміщицьких земель тощо. Водночас модернізація та реорганізація капіталістичної індустрії диктувала необхідність ліквідації архаїчних форм сільського господарства, його ринкової переорієнтації, адекватно до розвитку промисловості та всієї економічної системи. Аграрна реформа передбачала викуп державою земельних наділів площею понад 100 га та продаж її громадянам на виплат (отримали 1,5 млн га землі) з метою утворення прошарку власників дрібних, середніх і великих товарних селянських господарств. Крім того, дозволявся вільний продаж поміщицьких земель і навіть надавався селянам державний кредит на їхнє придбання. Лише в 1952–1954 рр. частка державних капіталовкладень у сільське господарство зросла з 29,6% до 53% [10, с. 84–85]. У рамках реформи планувалось побудувати близько 400 сіл, 1250 км доріг, організувати мережу сільськогосподарських курсів. Хоча й не все заплановане вдалося реалізувати, було підірвано основи латифундизму, закладено підвалини ефективного розвитку продуктивного фермерського товарного виробництва, підвищено ефективність сільського господарства. Розвиток фермерських господарств сприяв зростанню попиту на сільськогосподарську техніку, будматеріали, що зумовило розширення внутрішнього ринку та інтенсивну механізацію сільськогосподарства. У середині 1950-х років було ухвалено закон щодо підвищення пенсій та соціального забезпечення сільськогосподарських робітників, однак до кінця не вирішені проблеми малоземелля та безробіття перманентно підштовхували селян до міграції у міста.

І хоча економіка Італії за рівнем розвитку стала четвертою у Західній Європі і шостою у світі, її надмірна монополізація (частка 140 найбільших промислових компаній у загальній сумі промислових капіталовкладень зросла з 15% в 1938 р. до 65% в 1951 р. і до 72% в 1954 р.) призвела до згорання середнього та дрібного бізнесу, поширення корупції, посилення соціальної напруги у суспільстві та диспропорцій в економічному розвитку і в ментальності громадян окремих регіонів Італії. Так, на півночі зосередилися промислові підприємства, на півдні – аграрні. Оскільки сільське господарство значно відставало від темпів розвитку промисловості (приріст сільськогосподарської продукції не перевищував 3% на рік), південь Італії став осередком бідності та соціальної напруженості близько третини населення країни, що проживали на шести областях південної частини Апеннінського

півострова, островах Сицилія і Сардинія. У зв'язку з цим уряд Італії ініціював створення окремого державного фонду Каси Півдня (1950) для фінансування економіки цього регіону на десять років (1952 р. пролонговано до дванадцяти років; збільшено грошовий фонд з 1000 млрд до 1280 млрд лір; дозволено іноземні позики). Крім того, з'явилися спеціалізовані кредитні установи для південної Італії, запроваджено «полюси росту» для стимулювання розвитку відсталого регіону, формування його галузевої та територіальної структури, підвищення інвестиційної привабливості, освоєння наукоємних виробництв, активізації інноваційного процесу тощо. До 1958 р. основні засоби спрямовувалися на ліквідацію віджилих аграрних відносин і модернізацію сільського господарства, а згодом – на індустріалізацію півдня Італії. Завдяки урядовим зусиллям з'явилася транспортна інфраструктура, що поєднувала південь і північ Італії, зріс притік приватних інвесторів в економіку регіону. Однак остаточно розв'язати проблему півдня країни так і не вдалося, його економіка залишалася залежною від промислової півночі країни, рівень життя населення цих частин країни кардинально відрізнявся.

Загалом напруженим залишалось питання соціально-економічного становища громадян в усій Італії: на початок 1950-х років вартість життя за останнє десятиліття зросла в 50 разів, доходи населення були значно нижче прожиткового мінімуму, пенсійні виплати ледь забезпечували виживання, кількість безробітних становила не менше 1 млн осіб, незважаючи на перманентну еміграцію італійців (у пошуках роботи та заробітків у 1946–1966 рр. країну покинуло 6 млн чол.). До 1957 р. національний дохід Італії зріс на 40%, а зарплата робітників – лише на 10%. У зв'язку з цим посилилася роль масового робітничого руху, що домігся зростання рівня заробітної плати, покращення системи соціального забезпечення та збільшення розміру пенсій. Під впливом нової хвилі страйків 1960 р. був ухвалений закон про рівну оплату праці чоловіків та жінок, заборонено звільняти з роботи жінок після їхнього заміжжя, введено 40-годинний робочий тиждень, підвищено заробітні плати, робітників і службовців зрівняли у праві на медичне обслуговування тощо. Позитивну роль відіграла низка законів про пенсійне забезпечення наймитів, ремісників та домогосподарок. З метою запобігання соціальним вибухам формувалася корпоративна соціальна політика, складовими якої були акцієндалізм (безкоштовні акції підприємств

працівникам як винагорода за сумлінну працю) та патерналізм (антистрайкові премії, подарунки, спеціальні виплати, будівництво дешевого житла та дитячих установ тощо). Посилилося партнерство держави з професійними організаціями роботодавців та робітників, збільшилися державні інвестиції в освіту, будівництво житла, транспортну інфраструктуру, телебачення, телефонну мережу тощо. Таким чином зусиллями багатомільйонних страйків і демонстрацій зароджувалася модель соціально орієнтованої ринкової економіки в Італії.

Висновки. Історичний досвід повоєнної відбудови господарства Італії урядом Альчіде де Гаспері цікавий для сучасної України тим, що є орієнтиром успішного порятунку країни з прирви воєнної руйни, знищеного господарства, засобів виробництва та інфраструктури, системних соціальних проблем, загрози зовнішнього втручання у політико-економічний устрій незалежної держави. Еліти християнських демократів сформували нову політичну культуру, систему суспільних цінностей, заклали підвалини економічного процвітання та соціальної стабільності Італії, сприяли становленню середнього класу як гаранту політичної стабільності та стійкого економічного розвитку країни, інституційні та світоглядні основи майбутнього Європейського Союзу, що базувалися на християнських принципах – солідарності, відповідальності, субсидіарності та соціальної справедливості.

Особливості механізму розподілу американської допомоги в Італії також представляють інтерес в умовах розробки стратегії повоєнного відновлення економіки України за участі країн-партнерів. Важливо отримання допомоги та програму дій ставити у залежність від структурних реформ, пріоритетів оновлення капіталів і модернізації виробництва, врахування національної економічної ментальності. Україна повинна скористатися цим історичним моментом не для відтворення зруйнованого війною господарства, необхідно орієнтуватися на довгостроковий інноваційний економічний розвиток та позиціонувати себе стратегічним союзником і партнером західного світу в майбутньому. Так у свій час і Італія не стала перманентно залежною від фінансової допомоги США, незважаючи на отримання широкомасштабної допомоги за Планом Маршалла, а перетворилася на самостійну європейську країну з конкурентоспроможною економікою. Водночас План Маршалла був першим шаблоном трансатлантичної інтеграції для Італії та Європи загалом, так сьогодні Україна могла б

використати таку можливість для її зміцнення в політичному та економічному сенсі, входження в Європейський союз і НАТО. Це назавжди усуне можливість кремлівського впливу в нашій державі.

Уряд, підприємці та громадянське суспільство повинні спрямувати особливі зусилля на розбудову соціальної держави, враховуючи у цьому контексті історичні помилки повоєнної Італії з її державно-монополістичним капіталізмом. Так, післявоєнні злидні перманентно дестабілізували політичну та економічну ситуацію в країні, грали на руку поширенню комуністичних настроїв аж до 1980-х років. Очевидно, що завдання стабілізації соціально-економічного становища громадян на першому етапі глибокої реструктуризації економіки країни, реалізації великих інвестиційних проєктів з тривалим терміном окупності є непростим для еліт, адже неминує виникає майнове розшарування, соціальне напруження, диспропорції регіонального розвитку тощо. Водночас розрахунок має бути не лише на прогресивне лідерство політичних еліт, важлива солідарність та кооперація соціально відповідального бізнесу, недержавних організацій та громадян, здатних до антиспоживацької мотивації, відмови від патерналістських очікувань, усвідомлення загальнонаціональних пріоритетів.

На увагу заслуговує і досвід повоєнного реформування аграрного сектору економіки Італії з проєкцією на сучасні виклики у вітчизняному агросекторі. Важливість цього питання посилюється зацікавленістю західних партнерів у продовольчій безпеці світу, що неможливо забезпечити без участі України. На відміну від довоєнної Італії, в сучасному українському сільському господарстві ще до війни активно впроваджувалися інновації в рослинництві та тваринництві не лише в агрохолдингах, а й навіть у невеликих компаніях, зокрема роботизовані ферми, дрони-обприскувачі, безпілотні технології, точне землеробство тощо. Однак логістика, прив'язана до морських портів, була зруйнована їхньою блокадою російськими загарбниками. Тому для диверсифікації шляхів експорту української сільськогосподарської продукції необхідна розбудова сучасної транспортної інфраструктури. В умовах глобального потепління клімату Україна потребуватиме будівництва системи іригації. Крім того, актуальності набуває посилення спроможностей промислового сектору переробки аграрної сировини, розвитку органічного землеробства тощо. Тобто йдеться про вихід економіки на якісно новий рівень роз-

витуку з інноваційним проривом, реалізацію структурних реформ, що часто стає можливим в умовах виходу з особливо складних кризових ситуацій.

1. Бурліцька О.П. Еволюція італійської моделі економіки у другій половині ХХ ст.: дис... канд. екон. наук. 2004. 200 арк.
2. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html (дата звернення: 13.04.22).
3. Калитчак Р.Г. Італійський регіоналізм у контексті європейських інтеграційних процесів: дис... канд. політ. наук. Львів, 2004. 196 арк.
4. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ, 2001. 448 с.
5. Перепелиця Є.А. Українсько-італійське міждержавне співробітництво в контексті європейської інтеграції (1991-2006 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Інститут історії України. Київ, 2007. 225 арк.
6. Саблук В.В. Співробітництво між Італією та Україною у торгівельно-економічній сфері: історичні витоки та засадничі параметри сучасності. *Гілея*: збірник наукових праць. 2010. Вип. 38. С. 96-102.
7. Clough S.B. The Economic History of Modern Italy. N.Y., 1964. 458 p. doi: <https://doi.org/10.7312/clou93370>.
8. Klimiuk Z. (2016). Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część I). *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*. Vol. 2, Issue 35. S. 162-183. URL: <http://www.kul.pl/files/19/ppe35.pdf>.
9. Klimiuk Z. (2016). Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część II). *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*. Vol. 3, Issue 36. URL: <https://europub.co.uk/articles/odbudowa-gospodarki-i-stabilizacja-walutowa-w-latach-1945-60-czesc-ii-A-221195>.
10. Marciani G.E. L'esperienza di riforma agraria in Italia. Roma, 1966. 192 p.
11. Napolitano G. Europa politica: il difficile approdo di un lungo percorso. Roma: Donzelli Editore, 2003. P. 156.
12. Pratti G. Italian Foreign Policy, 1947-1951. Alcide De Gasperi and Carlo Sforza between Atlanticism and Europeanism. Bonn, 2006. 271 p.

13. Romano S. Guida alla politica estera italiana. Da Badoglio a Berlusconi. 2 ed. Milano, 2002. 302 p.
14. Romeo R. Breve storia della grande industria in Italia, 1861-1961. Bologna, 1972. 375 p.
15. Spotts F., Wieser T. Italy, a difficult democracy. Cambridge University Press, 1986. 344 p. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511666766>.
16. 60 Years of Marshall Plan. 1947-2007. URL: http://www.marshallfoundation.org/Library/documents/Marshall_Plan_60.pdf.

References

1. Burlitska, O.P. (2004). The evolution of the Italian economic model in the second half of the 20th century. Doctor's thesis [in Ukrainian].
2. Zhelezniak, Ya. 5 stories of economic success after the war: world experience for Ukraine. Retrieved from https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html [in Ukrainian].
3. Kalytchak, R.H. (2004). Italian regionalism in the context of European integration processes. Doctor's thesis. Lviv [in Ukrainian].
4. Kopyika, V., Shynkarenko, T. (2001). The European Union: foundation and stages of formation. Kyiv [in Ukrainian].
5. Perepelytsia, Ye.A. (2007). Ukrainian-Italian interstate cooperation in the context of European integration (1991-2006). Kyiv [in Ukrainian].
6. Sabluk, V.V. (2010). Cooperation between Italy and Ukraine in the trade and economic sphere: historical origins and basic modern parameters. *Hileia - Gilead*, 38, 96-102 [in Ukrainian].
7. Clough, S.B. (1964). The Economic History of Modern Italy. N.Y. doi: <https://doi.org/10.7312/clou93370>.
8. Klimiuk, Z. (2016). Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część I). *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 2, Is. 35, 162-183. Retrieved from <http://www.kul.pl/files/19/ppe35.pdf> [in Polish].
9. Klimiuk, Z. (2016). Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część II). *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 3, Is. 36. Retrieved from <https://europub.co.uk/articles/odbudowa-gospodarki-i-stabilizacja-walutowa-w-latach-1945-60-czesc-ii-A-221195> [in Polish].
10. Marciani, G.E. (1966). L'esperienza di riforma agraria in Italia. Roma [in Italy].

11. Napolitano, G. (2003). Europa politica: il difficile approdo di un lungo percorso. Roma: Donzelli Editore [in Italy].
12. Pratti, G. (2006). Italian Foreign Policy, 1947-1951. Alcide De Gasperi and Carlo Sforza between Atlanticism and Europeanism. Bonn [in Italy].
13. Romano, S. (2002). Guida alla politica estera italiana. Da Badoglio a Berlusconi. 2 ed. Milano [in Italy].
14. Romeo, R. (1972). Breve storia della grande industria in Italia, 1861-1961. Bologna [in Italy].
15. Spotts, F., Wieser, T. (1986). Italy, a difficult democracy. Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511666766>.
16. 60 Years of Marshall Plan. 1947-2007. Retrieved from: http://www.marshallfoundation.org/Library/documents/Marshall_Plan_60.pdf.

Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2022 р.